

SHAXSNING IJTIMOYILASHUVI VA IJTIMOY XULQ-ATVORNING ÒRNI FAOLIYATI

Shonazarova Ozoda

Shonazarova Navruza

Ter.DPI Boshlang'ich talim fakulteti

1-bosqich talabalari

Erkinovnalalar : ozodashonazarova9@gm.com

Annotatsiya: *Bu maqolada glaballashuv sharoitida shaxsning xulq-atvor faoliyati, shaxsning ijtimoiylashuvi, shaxsning individual muloqot psixologiyasi haqida sòz yuritiladi.*

Kalit sòzlar: *Status, ijtimoiylashuv, shaxs, xulq-atvor, faoliyat, yosh psixologiyasi, muloqot, individual, ustanovka.*

Bugungi kunda shaxsning ijtimoiylashuvi o'ziga xos jarayon sifatida, shaxsning hayoti va faoliyatida o'z aksini topadi. Bolaning mustaqil hayotga qadam qo'yishi, uning ijtimoiylashuvi, shaxsning jamiyat hayotiga, uning ijtimoiy ta'sirlariga moslaniishi, uning ijtimoiy voqelikni bilish va anglash faoliyatiga bo'lgan muhim ehtiyoji sifatida paydo bo'ladi. Shu bilan birga, bolada yana bir zarur hayotiy ehtiyoj, ya'ni har bir shaxsda o'ziga xoslikni, alohidalikni namoyon etish hissi ham shakllanadi. Bola o'z "Men"ini ro'yobga chiqarish uchun turli usullar va vositalarni qidirib boshlaydi va shu orqali uning shaxsiy sifatleri shakllanadi. Shaxsning alohida psixologik, o'ziga xos xislatleri, faqat o'ziga tegishli bo'lgan ijtimoiy faoliyatda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy xulq-atvori esa takrorlanmas jihatlarga ega bo'lib boradi. Bolaning shaxs sifatida ulg'ayib, ijtimoiy rivojlanishi o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan ikkita yo'nalishda olib boriladi: 1-moslashuv (ijtimoiy-madaniy va tarixiy tajribalarni o'zlashtirish); 2-individuallashtirish (mustaqillik, nisbatan o'ziga xoslikka ega bo'lish). Shaxs sotsializatsiyasi, yukorida ta'kidlab utganimizdek bola tug'ilishi bilan boshlansa-da, sezilarlik samaradorlik nuqtai nazaridan uning bosqichlari farqlanadi. Masalan. birinchi bosqich—mehat faoliyatigacha bo'lgan bosqich bulib, unga bolaning maktabgacha davri hamda o'qish yillari kiradi. Bu davrdagi sotsializatsiyaning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu davrda asosan tashqi ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongga singdiriladi, mustaqil hayotga tayyorgarlik borasida muhim bosqich o'tiriladi. Ijtimoiy-psixologik hodisalar namoyon bo'lishining asosiy mexanizmi sifatida muloqot jarayonini qabul qilish ko'pchilik olimlarning nuqta nazariga xosdir. Muloqot tufayli va uning ta'sirida shaxs shakllanadi,

kichik guruhlar paydo bo'ladi, katta ijtimoiy guruhlarning mavjud bo'lishi uchun sharoit yaratiladi. Shaxsning o'zi, o'z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeyini tasavvur qilishidan hosil bo'lgan obraz – “Men” – obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va realikka yaqinligi shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeyini belgilaydi va uning barkamolligi mezonlaridan hisoblanadi. Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri bilsa, tasavvur qilolsa, uning jamiyat normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kam bo'ladi, ya'ni u tarbiyalangan bo'ladi. O'z-o'zini anglash, o'zidagi mavjud sifatlarni baholash jarayoni ko'pincha konkret shaxs tomonidan og'ir kechadi, ya'ni, inson tabiati shundayki, u o'zidagi o'sha jamiyat normalariga to'g'ri kelmaydigan, no'maqul sifatlarni anglamaslikka, ularni “yashirishga” harakat qiladi, hattoki, bunday tasavvur va bilim ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi (bu fikr avstriyalik olim Z.Freyd nazariyasiga ham mos keladi). Bu ataylab qilinadigan ish bo'lmay, u har bir shaxsdagi o'z shaxsiyatini o'ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko'pincha turli xil yomon asoratlardan, salbiy, o'zi uchun yoqimsiz hissiy kechinmalardan asraydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash lozimki, “Men” – obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab turgan tashqi muhit, o'zgaralar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Ijtimoiy sanksiyalar – normalarning shaxs xulqida namoyon bo'lishini nazorat qiluvchi jazo va rag'batlantirish mexanizmlari bo'lib, ularning borligi tufayli biz har bir alohida vaziyatlarda ijtimoiy xulq normalarini buzmaslikka, jamoatchilikning salbiy fikri obyektiga aylanib qolmaslikka harakat qilamiz. Masalan, yuqoridagi misolda, agar jamoat transportida katta mo'ysafid kishiga o'rin bo'shatishni norma deb qabul qilmagan o'smirga nisbatan ko'pchilikning ayblov ko'z bilan qarashi, yoki og'zaki tanbeh berishi, juda kam hollarda o'zini bebosh tutayotgan o'smirning qo'lidan tutib, nima qilish kerakligini o'rgatib, “ko'zini moshdan qilib ochib qo'yish” ijtimoiy sanksiyaning hayotdagi bir ko'rinishidir. Shaxsning ijtimoiylashuvi ijtimoiylashuv yoki sotsializasiya tushunchasi sof ijtimoiy-psixologik va sotsiologik kategoriya bo'lib, bu shaxsning uni o'rab turgan tashqi ijtimoiy muhit ta'sirlariga berilishi, uning norma va qoidalarini o'zlashtirishga moyilligi, o'zlashtirganlik darajasini ifodalovchi jarayondir. Bu tushunchaning umumiy ma'nosida insonning tug'ilib, o'zini bevosita o'rab turgan tashqi muhit ta'sirida ulg'ayishi, shu jamiyat, shu atrof-muhit qurshovida tarbiyalanishi yotadi. Oila muhiti har bir shaxs uchun ana shunday birlamchi, dastlabki ijtimoiylashuv o'chog'i, maskani hisoblanadi. Ijtimoiylashuvning ikkilamchi maskanlari ham mavjudki, unga barcha bosqichdagi ta'lim muassasalari, Mehribonlik uylari, maxsus internatlar

hamda harbiy bilim yurtlari kiradi. Chunki u yerda nisbatan uzoq vaqt mobaynida bola tarbiyalandi. Shunday qilib, tor ma'noda ijtimoiylashuv shaxsning ijtimoiy muhitga kirib borishi, unda singib ketishi, tashqi ijtimoiy muhit normalarini qabul qilib ularga rioya qilishi yoki qilmasligini tushuntiruvchi jarayondir. "Ijtimoiylashuv" tushunchasi ma'no jihatdan yaqin bo'lgan ikki xil tushuncha bilan bog'liq: "tarbiya" va "moslashuv". Ijtimoiylashuv tarbiya jarayonidan ancha kengroqdir, chunki uning ma'no-mazmunida har doim ham qolipga solib bo'lmaydigan, har doim ham shaxs tomonidan anglanmaydigan holatlar ham mavjud bo'ladi. Moslashuv esa ijtimoiylashuvning bir tarkibiy qismi, uning mexanizmi sifatida qaralishi mumkin. Ijtimoiy-psixologik moslashuv, ya'ni, shaxsning ijtimoiy munosabatlarga ko'nikishi va moslashishi orqali orttirgan tajribasi umumiy ijtimoiylashuvning bir ko'rinishidir. Ijtimoiylashuv jarayonida inson jamiyatdagi ijtimoiy normalarni o'zlashtiradi, turli rollarni bajarishga o'rganadi. Bolaning ijtimoiylashuvida, ijtimoiy intizom va tartib, madaniyatning mufassal ko'rinishi bo'lgan jamiyaning muhim o'rni bor. Yirik fransuz psixologi Anri Vallon (1879-1962) bola psixikasining rivojlanishini marksistik nuqtai-nazar orqali tahlil qiladi. Uning asosiy g'oyalari "Bolaning psixik rivojlanishi" (1941), "Harakatdan to fikrlashgacha" (1942), "Bola tafakkuri manbalari" (1945) kabi tadqiqot ishlarida bayon etilgan.² Vallonning ko'rsatishicha bola psixik taraqqiyotining harakatlantiruvchi kuchi, bola yashab turgan muxitning murakkablashib borish jarayoni va unda bolaning o'zaro birgalikdagi faoliyati xisoblanadi. Bolaning psixik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi shart-sharoitlardan, insoniyat tomonidan yaratilgan buyumlar va odamlarning xulq-atvori hamda ularning munosabatlari muhim ahamiyatga ega. Dastlab bola psixikasi uchun tashqaridan kelayotgan ta'sirlar muhim o'rin egallaydi, so'ngra psixik rivojlanish ko'proq ichki shart-sharoitlarga bog'liq bo'lib boradi. O'z navbatida psixik rivojlanish bola faoliyat olib borayotgan sharoitning murakkablashib borishiga ham uzviy aloqadorlik kasb etadi. Sotsiogenetik yo'nalish vakillari bolaning rivojlanishi, uni o'rab turgan ijtimoiy muxit ta'sirining samarasi deb xisoblaydilar. Ijtimoiylashuv tushunchasi ijtimoiy-psixologik kategoriya bo'lib, bu shaxsning uni o'rab turgan tashqi ijtimoiy muhit ta'sirlariga berilishi, uning norma va qoidalarini o'zlashtirishga moyilligi, o'zlashtirganlik darajasini ifodalovchi jarayondir. Insonning tug'ilib, o'zini bevosita o'rab turgan tashqi muhit ta'sirida ulg'ayishi, shu jamiyat, shu atrof-muhit qurshovida tarbiyalanishi yotadi. Oilaning ijtimoiy muhiti har bir shaxs uchun ana shunday birlamchi, dastlabki ijtimoiylashuv o'chog'i va ulg'ayish maskani hisoblanadi. Ilk o'spirinning xarakter xususiyatlarini shakllanishiga asosiy ta'sir etuvchi omillar qatoriga biologik, ijtimoiy va psixologik ta'sir

vositalarini kiritamiz. Xuddi shu davrda ulg'ayibkelayotgan shaxs organizmida biologik, fiziologik qayta qurilish davri kechishi natijasida ularda agressiv xulq motivlari namoyon bo'ladi. Ayniqsa o'smirlik davrida organizmning jismoniy va ruhiy jihatdan bir-biriga nomutanosib tarzda rivojlanishi kuzatiladi, jinsiy balog'atga yetish va funksional yangilanishlar tufayli gormonlar miqdorining o'zgarishi yuz beradi. Bir tomondan bu o'smir organizmidagi barcha o'zgarishlar gipotalamus va endokrin bezlarning rag'batlantiruvchi va nazorat qiluvchi ta'siri ostida kechadi. Shunday qilib, tor ma'noda ijtimoiylashuv shaxsning ijtimoiy muhitga kirib borishi, unda singib ketishi, tashqi ijtimoiy muhit normalarini qabul qilib ularga rioya qilishi yoki qilmasligini tushuntiruvchi jarayondir. Ijtimoiylashuv tushunchasi ma'no jihatdan yaqin bo'lgan "tarbiya" va "moslashuv" tushunchalari uzviy ravishda bog'liq. Ijtimoiylashuv tushunchasi tarbiya jarayonidan ancha keng ma'noga egadir, chunki uning mazmunida har doim ham qolipga solib bo'lmaydigan, har doim ham shaxs tomonidan anglanmaydigan holatlar ham mavjud bo'ladi. Xalqimizda «Qush uyasida ko'rganini qiladi» degan maqol bor, ya'ni, shaxsiy sifatlarining dastlabki qoliplari oilada olinadi va bu jamiyatdagi boshqa guruhlar ta'siri ostida sayqal topib, takomillashib boradi. Bizning o'zbek millatiga xos bo'lgan eng qadimiy, milliy qadriyatlarimizdan biri har bir oilaning mahalla bilan o'zaro yaqinligi, qadrdonligi sanaladi. Yana bir muhim ijtimoiylashuv muhiti – bu mehnat jamoalaridir. Bu muhitning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu yerga shaxs odatda ancha aqli pishib qolgan, ma'lum tajribaga ega bo'lgan, hayot haqidagi tasavvurlari shakllangan paytda keladi. Prezidenimiz Islom Karimovning 2007 yilda imzo chekkan "Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni aynan yurtimizda oila institutini mustaqhklamlash, uning yosh avlodni ma'naviy jihatdan barkamol bo'lib voyaga yetishini ta'minlashga qaratilgan tarixiy hujjatdir. Unda ko'zda tutilgan vazifalarning muvaffaqitli ado etilishi oilaviy ijtimoiylashuvning samaradorligini ta'minlaydi. Bolaning ijtimoiylashuv jarayoniga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi bir qator ijtimoiy omillar mavjud. Masalan, jamiyat miqyosida amalga oshirilayotgan keng ko'lamdagi islohotlar, davlatning yoshlarga oid siyosati, ta'lim muassasalari, oila, maktab va mahallaning o'zaro hamkorligi kabi bir qator jarayonlar ushbu masalaning mazmuni va mohiyatini belgilaydi. Oila muhitining o'zi ham ayrim holatlarda salbiy ma'nodagi ijtimoiylashuvga aloqador bo'lib qolishi mumkin. Bolaning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi omillarni ko'rsatish mumkin: ota-onalar o'rtasida murosaning yo'qligi, ota-onalarning ruhiy nosog'lomligi va qonunbuzarligi yashash sharoitlarining yaxshi emasligi,

bolaning to'laqonli o'sishi, dars tayyorlashi, jismonan chiniqishi uchun sharoitlarning yetarli emasligi; maktab sharoitining talab darajasida emasligi; mahalla xududida oila obro'sining yaxshi emasligi, notinch, noqobil oila maqomiga egalik; jumladan, Internet tarmog'i orqali bola ongiga yetib kelayotgan.

Xulosa qilib shuni aytish joizki hozirgi kundagi ijtimoiylashuv mexanizmlari yoshlarga yangicha taffakur shakllanishiga yurtga sadoqat jarayoni katta ahamiyatga ega. Shaxs ijtimoiylashuvining eng asosiy mahsuli bu uning hayotda òz òrnini topib, jamiyatga manfaat keltiruvchi faoliyatlarda ishtirok etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

49. 1.Ivanov P.I. Zufarova M. Umumiy psixologiya T. 2008.

50. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

51. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS'PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

649. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

650. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

651. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

652. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

653. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 369-373.

654. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

655. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. *Educational Research in Universal Sciences*. OAK. 369-373-b

656. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. *National Scientific Research International Journal natijalari* , 2 (3), 156-161.

657. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

658. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. *Finland academic research science publisher*, 1148-1151.

659. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

660. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

661. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.

662. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1399-1403.

663. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.

664. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
665. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
666. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
667. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
668. Ньёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
669. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
670. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
671. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
672. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
673. Ньёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
674. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
675. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati .Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>